



Аустроугарска антиустанничка акција у Херцеговини лета 1875.

Прегледни научни чланак

Братислав Теиновић

Музеј Републике Српске, Бања Лука, Босна и Херцеговина

b.teinovic@hotmail.com

У раду се на темељу референтне литературе доказује аустроугарска антиустанничка акција лета 1875. у Херцеговини. Подстрекивањем католика у јужној Херцеговини на побуну крајем пролећа 1875. против турске власти, бечки кабинет желео је великим силама да прикаже неопходност аустроугарске пацификације и окупације целог Босанског вилајета. Вештачки изазвана католичка побуна устукнула је пред спонтано подигнутим народним устанком већинских православних Срба, чија је борба за ослобођење од турске власти и коначно уједињење са српским кнежевинама Србијом и Црном Гором као крајњим политичким циљем подстакла бечки кабинет да постане главни Портин савезник у дезавуисању и уништењу устанка. Осим приступа, рад садржи још три подналова: Почетак аустроугарског војног и дипломатског дезавуисања српског устанка у Херцеговини јула 1875; Аустроугарско одвајање католичких од српских устаника; Нескривено аустроугарско помагање Турцима на гушењу српског устанка у Херцеговини августа и септембра 1875.

Кључне ријечи:

Аустро-Угарска, Херцеговина, Турска, Босански вилајет, устанак, католици, Срби, бечки кабинет

Austro-Hungarian counter-insurgency action in Herzegovina in the summer of 1875

Bratislav Teinović

Museum of Republic of Srpska, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

From the moment the uprising in Herzegovina took on the character of the Serbian political struggle for national liberation from Turkish rule and unification with Serbia, the government in Vienna became Porte's main ally in suppressing it. Independently of Austria-Hungary and its Catholic wards in Herzegovina, the Serbs in Nevesinje raised an uprising on July 1, 1875, with an aim of gaining autonomy and uniting with the Principality of Serbia and the Principality of Montenegro, completely contrary to the geopolitical interests and plans of the government in Vienna. With the arrival of Duke Mićo Ljubibratić in Herzegovina, Serbian political idea definitely prevailed in the uprising, which finally put an end to any interest in the success of anti-Turkish military action the government in Vienna might have had. Intimidating its believers daily with Serbs and Orthodoxy, the Croatian "Zagreb Catholic Newspaper" wrote about the uprising in Herzegovina as a movement for the "restoration of old Serbia". Already at the end of July and beginning of August 1875, Austria-Hungary openly began to help the Turks in suppressing the uprising. The Turkish fight against the Serbian insurgents in Herzegovina intensified in August 1875, in which Austria-Hungary played a significant role. Fresh Turkish troops arrived unhindered through Klek, and were then transferred to Herzegovina for the war against the Serbian insurgents. Another weak spot for the insurgents was the Cape Sutorina, where fresh Turkish military forces arrived in it by steamships, and were then transferred to the Herzegovinian battlefield. The route of the upcoming policy of the Viennese cabinet towards the

Serbian uprising in Herzegovina became quite clear, especially when at the beginning of September 1875, in the influential German newspaper "Naziional Zeitung", information appeared about how the Austro-Hungarian army was almost forced to militarily occupy the entire Bosnian Vilayet and thereby stop further Serbian expansion to its South Slavic provinces. Don Ivan Musić, the leader of the Catholic company in Popovo polje acted according to the instructions received from Vienna. After that, Musić's role in the uprising in Herzegovina became clear to everyone. In the following period, don Musić will represent the main exponent of the Austro-Hungarian conquest policy in Herzegovina.

Key words:

Austria-Hungary, Herzegovina, Turkey, Bosnian Vilayet, uprising, Catholics, Serbs, Vienna cabinet

Приступ

Злоупотребивши несносно стање у коме су се налазили хришћани под турском влашћу, уз игнорисање жеље православних Срба¹ за уједињењем са српским државама, Кнежевином Србијом и Кнежевином Црном Гором, бечки кабинет организовао је крајем пролећа 1875. побуну својих штићеника католика² против турске власти у југоисточној Херцеговини. Интерес Аустро-Угарске за вештачко покретање устанка католика огледао се у чињеници, да се о политичкој судбини Босанског вилајета коначна одлука донесе за преговарачким столом и у сарадњи са њој наклоњеним великим силама (Теиновић, 2022, р. 66). Од тренутка када је устанак у Херцеговини попримио обележје аутохтоне српске политичке борбе за национално ослобођење од турске власти и уједињење са Кнежевином Србијом, бечка влада постала је главни Портин савезник у његовом гушењу. Уверивши се да са херцеговачким Србима не може да манипулише као са католицима, Аустро-Угарска не бирајући средства започела је да беспризорно помаже Турцима на уништењу устанка. Европској јавности и великим силама требало је оправдати „неопходност“ њене медијаторске, пацификаторске, окупаторске и цивилизаторске мисије.

Почетак аустроугарског војног и дипломатског дезавуисања српског устанка у Херцеговини јула 1875.

Независно од Аустро-Угарске и њених католичких штићеника у Херцеговини, Срби у Невесињу, „на каменој висоравни недалеко од Мостара“, подигли су почетком јула 1875. године (Schewill, 1922, р. 395; Теиновић, 2019, р. 1091) устанак чији је циљ био добијање аутономије и уједињење са Кнежевином Србијом и Књажевином Црном Гором (Gavriloitch, 1909, р. 35), потпуно супротно геополитичким интересима и плановима бечког кабинета. Овај

¹ Православни Срби чинили су у Босанском вилајету релативну већину. Према подацима „Аустријског географског друштва, Беч“ [*Die Österreichische Geographische Gesellschaft, Wien*] у предвечерје устанка у Херцеговини живело је: око 130.000 православних Срба (57, 27 %), око 55.000 муслимана (24, 23 %) и око 42.000 католика (18, 50 %). У целом Босанском вилајету живело је: око 490.000 православних Срба (49, 44 %), око 355.000 муслимана (35, 81 %) и око 164.000 католика (16, 54 %) (Daniel, 1872, р. 594).

² Католици села Габела код Метковића у западној Херцеговини подигли су се 19. јуна 1875. на устанак (Gujić, 1937, рр. 183–184; Nikić, 1977, р. 326), очито на сигнал бечке владе.

испочетка аутохтони устанички покрет (Burns, 1980, p. 110), на који су се масовно подигли Срби, осим што је доласком у побуњену Херцеговину поверљивог лица српске владе Михајла Миће Љубидратића интегрисан, убрзо је задобио изразито српско национално обележје. Љубидратић је прогласио „Србима у Турској“ и „Браћи Србима мухамеданског закона“ од 4. јула 1875. године „у име Бога позвао на оружје све потомке Немањића и Обилића у рат против Османлија“. Страхујући од губљења „патронске“ улоге у вештачки изазваном устанку локалних католика, бечки кабинет отпочео је латентну антиустаничку кампању. Индикативно је, да је само дан после Љубидратићевих прогласа један од проаустроугарских католичких херцеговачких устаничких вођа фра Стипан Налетилић писао надређенима у суседној Далмацији, како су се католички устаници борили само за Аустро–Угарску и њеног цара Франца Јозефа I Аустријског (*Franz Joseph I von Austria*) (1848–1916). Да су се у околини Требиња католици стајући на страну Турака нагло окренули против српских устаника, могао је лично да се осведочи специјални изасланик шефа српске дипломатије Јована Ристића (1875–78) у устанку, Коста Грујић (Grujić, 1956, p. 183; Grabovac, 1991, p. 49; Teinović, 2022, pp. 78–79).

Српски устанички покрет у „хроничном подручју устанака од раније“, Херцеговини (Creasy, 1878, pp. 547–548) није имао никакве везе са службеном политиком Аустро–Угарске и био је зачет, према савременику догађаја Американцу Едсону Кларку (*Edson Clark*) због најмање четири разлога: неодмерене турске тираније и изнуде, тврдокорности муслиманске господе, високих пољопривредних пореза и похлепе грчких, односно православних владика (Clark, 1878, p. 508). Позицију српског становништва у Херцеговини уочи почетка устанка, Кларков земљак, новинар Вилијем Ј. Стилман (*William J. Stillman*), окарактерисао је гором од ропства црнаца у њиховој земљи (Stillman, 1877, p. 148). Љубидратићевим доласком у Херцеговину, у устанку је дефинитивно преовладала српска национално–политичка идеја, чиме је коначно престао интерес бечког кабинета за успех било какве анти–турске војне акције. Дисолуцију устанка на два одвојена, српски и католички, први је од странаца уочио руски конзул у Дубровнику Александар С. Јонин (*Александар С. Јонин*) (1869–78). Он је то закључио по томе, уочивши већ средином јула 1875. да се херцеговачки православни боре под црногорским (српска тробојка?–Б. Т.), а католички аустроугарским заставама (Berić, 1995, p. 228). То је био разлог више да аустроугарска политика, осим контроле устаничких акција у пределима са католичком већином, у дезавуисању српског устаничког покрета са српском већином, природног савезника пронађе у црногорском књазу Николи I Петровићу (1860–1910). Било је више него очито да је овај приликом посете цара Франца маја 1875. године Боки Которској пристао на савез са Аустро–Угарском око поделе Херцеговине долином Неретве (Teinović, 2011, p. 166).

Иако већина устаника није ништа знала о томе, Љубидратић је био први

који је књаза Николу разоткрио у овој нечасној радњи, што је био главни разлог због чега се нашао на његовом удару (Kos, 2006, p. 77). Љубидбратић је од тог момента осујећиван у сваком покушају организовања устанка на новим, српским основама (Berić, 1995, p. 214). Осим што је против себе имао књаза Николу, Љубидбратић је био „трн у оку“ бечком кабинету, будући да је, према сведочењу поменутог Грујића, више био за то да Херцеговина остане под Турском, него да је окупира Аустро–Угарска, чак и по цену савеза са домаћим муслиманима (Grujić, 1956, p. 183). И сам црногорски књаз ће доста касније у својим мемоарима признати како је покрет у југоисточној Херцеговини изазвала Аустро–Угарска, споразумевши се пре тога са Русијом да на чело независне Босне и Херцеговине постави једног хабзбуршког кнеза. Зато и није за чуђење што је Љубидбратића антипатисао и руски конзул у суседном Дубровнику, поменути Јонин (Vukčević, 1950, pp. 101; 115), и обратно, као што Јонина и тадашњу руску спољну политику није симпатисао Љубидбратић (Stillman, 1877, p. 41).

Због перманентног страха од физичког повезивања српских херцеговачких устаника са српском и црногорском војском (Jakšić, 1941, p. 2), аустроугарска влада променила је курс своје тајне политике према Босанском вилајету. Пре свега из страха да је заједно са устаницима не баца у руке Русије, аустроугарски министар спољних послова гроф Ђула Андраши (*Gyula Andrassy*) „Старији“ (1871–79) остављао је у својим првим дипломатским наступима утисак да се не противи тежњама Кнежевине Србије у погледу присаједињења Херцеговине и Босне (Stojanović, 1968², p. 22). Аустроугарском намеснику Далмације барону Гаврилу фон Родићу (*Gabriel von Rodich*, 1870–81), иначе првоосумњиченом подстрекачу на устанак (Sumner, 1962², p. 139) било је јављено из Беча, да влада у наредном периоду жели бити неутрална, те да се свака помоћ херцеговачким устаницима мора спречити (Petrović, 1965, pp. 362–363), што је било довољно да Јонин тадашњу аустроугарску политику службено назове „политиком привидне неутралности“ (Teinović, 2011, p. 167). Ова синтагма поновљена је и приликом посете хрватског бана Ивана Мажуранића (1873–80) Бечу, када му је аустроугарски цар категорички поручио: „Ја сам везан за неутралност и не смем допустити да се она у Монархији вређа“ (Petrović, 1959, p. 224).

Аустроугарско одвајање католичких од српских устаника

Повољан развој ситуације након првих већих успеха српских устаника у Херцеговини, додатно је утицао на грофа Андрашија да остане највећи противник проширења Србије и Црне Горе у Босни и Херцеговини, односно формирања веће суверене словенске државе на јужној граници Аустро–Угарске (Harris, 1969², p. 144). Паралелно са деловањем на терену, аустроугарска влада отпочела је дипломатску акцију на Порти. Андрашијева инструкција посланику у Цариграду барону Габријелу Херберту–Раткијалу (*Gabriel*

Herbert–Rathkeal) од 10. јула 1875. налагала је престанак постављања питања положаја католика у Херцеговини, уз образложење да је то унутрашње политичко питање Турског царства (*Actenstücker*, 1878, р. 97). Први који је прозreo намере бечког кабинета био је Љубидбратић, који се 25. јула 1875. отворено жалио Дубровачком устаничком одбору, на све нескривеније проаустроугарско деловање вође католичких устаника дон Ивана Мусића у Поповом пољу (*Petrović*, 1959, р. 233). Зачуђује чињеница да је само неколико дана раније, 19. јула, дон Мусић био један од потписника прогласа „Устаничког одбора за ослобођење Херцеговине“, који је позивао „Србе у Црној Гори и Кнежевини Србији“ за помоћ у ослобођењу од турске власти (*Nakićenović*, 1982, рр. 222–223). Изгледа да је Љубидбратић наивно веровао Дубровачком одбору и хрватском народњаку др Пери Чингрији, са којим је водио кореспонденцију, јер се Чингрија и сам у својим мемоарима сетио да су „Босна и Херцеговина, после устаничког преврата требале бити спојене, као што нарав захтева, с Далмацијом и Хрватском“ (*Perić*, 1979, рр. 147–148).

У покушајима да се херцеговачки католици придобију на српску устаничку страну није имао нарочитог успеха чак ни црногорски књаз, који је у својој војсци имао један одред под именом „Батаљон Херцеговаца римског закона“ (*Kostić*, 1963, рр. 18–19). Нема сумње да је антисрпском расположењу међу херцеговачким католицима највише допринела католичка црква. Заstraшујући свакодневно своје вернике Србима и православљем, хрватски „Загребачки католички лист“ (*Zagrebački katolički list*) писао је тенденциозно о устанку у Херцеговини као о покрету за „обнову старе Србије“ (*Puljić*, 2004, р. 236). Такође, највећи међу њима, римски папа Пије IX (*Pio IX*, 1846–78), пошто је устанак у Херцеговини попримио српско национално обележје, наложио је свим бискупима у Турском царству да међу својим верницима раде на умиривању устанка (*Teinović*, 2019, рр. 1102–1103). Пасивност католичке цркве и њено антиустаничко расположење могло би се довести и у везу са кредитима које је Турска требала да отплати, осим Француској, Великој Британији, Италији, и Ватикану (*Morawitz*, 1903, р. 55). И хрватске народњаке од првог дана устанка херцеговачких Срба иритирала је чињеница што је у Кнежевини Србији био штампан и дељен некакав проглас, којим се, у име српског народа и српске државе, Херцеговина позивала на устанак. Такође, и што је званична српска политика све активности Аустро–Угарске представљала као перфидну политичку акцију у корист Хрвата, у име којих би „Босну и Херцеговину себи привалила“ (*Teinović*, 2019, р. 1067).

Како је време одмицало цара Франца Јозефа све више обузимала је идеја, коју је од почетка ратних сукоба у Херцеговини заговарала војна струја бечког кабинета, а то је моментална окупација целог Босанског вилајета. Те промене у његовом ставу осетне су од краја јула 1875. године, када је устанак захватио већи део Херцеговине настањен Србима. Неповољност за Аустро–Угарску састојала се у томе што је она од почетка устанка имала контролу само над

католицима, али не и православним Србима. Док је устанак био ограничен на подручје око католичког Метковића, био је под надзором аустроугарске конспирације и великохрватских фратара. Међутим, мимо њиховог утицаја и контроле устанак око Мостара, Стоца и Невесиња од самог почетка имао је одлике српског ослободилачког покрета (Теиновић, 2011, р. 167), а у чију су организацију уплив имали бројни Србијанци. Грујић, као Ристићев специјални изасланик, затекао је у манастиру Дужи, како се изразио, „једно 45 Шумадинаца“ (Грујић, 1956, р. 33).

Замоливши аустроугарског цара крајем јула 1875. да и даље помаже католички устанак, како је навео „у побуну подстакнутој његовим путовањем по Далмацији“, жупник дон Лазар Лазаревић из Стоца открио је праву природу политике бечког кабинета у догађајима око почетка устанка у Херцеговини. Српски устаници, који су прелазили на аустроугарску територију, разоружавани су према договору који је крајем јула 1875. потписан између Беча и Цариграда. Независно од свога владара, Милана I Обреновића (1868–82/89), српска јавност била је од првог дана начисто да је устанак подстакла Аустро–Угарска, а која се, од тренутка када устанак од католика „преотму“ Срби, свим силама трудила да се он угуши. Идентична ситуација била је и у Босанској Крајини, где је једну устаничку чету у њеном северозападном делу окупио Петар Мркоњић (Карађорђевић), по коме устанак није имао већу озбиљност, осим што је представљао, како се изразио: „масло Аустрије, која жели да анектира Херцеговину“ (Теиновић, 2022, р. 78). Британци, иако аустроугарски и турски савезници, доста касније су откривали праву улогу бечког кабинета у покретању устанка у јужној Херцеговини. Они су нарочито били изненађени када су на положајима устаника у Херцеговини приметили аустроугарске заставе (Ковић, 2007, р. 138). Британски путописац Артур Ј. Еванс (*Arthur J. Evans*) лично се осведочио да је устанак изненадио чак и српско револуционарно друштво „Омладину“. Ова чињеница навела га је да закључи како побуну нису извели страни агитатори (Evans, 1876, р. 333), нарочито не руски и српски. Британски шеф дипломатије лорд Едвард Стенли ерл Дерби (*Edward Stanley Earl of Derby*) (1874–78) тек је крајем јула 1875. сазнао да је побуну у Херцеговини подстакао бечки кабинет (Denton, 1876, р. 205), о чијој умешаности га је детаљно информисао сер Хенри Г. Елиот (*Henry G. Elliot*, 1867–77) посланик у Цариграду (Harris 1969², 85). Али, тек у поодмаклој фази устанка лорд Дерби ће оптуживати бечку владу, „да је тај устанак подигла само за властите интересе“ (MacColl, 1896, р. 95).

Када је царска Русија крајем јула 1875. службено предложила да се преко конзула три велике силе ради на заустављању крвопролића у Херцеговини, била је хладнокрвно одбијена од Аустро–Угарске. Гроф Андраши, који је тежио овладавањем дипломатске иницијативе није жалио нимало времена да убеди руског посланика у Бечу Јевгенија П. Новикова (*Евгений П. Новиков*) (1870–79), само како би од главног града Аустро–Угарске створио чвориште

свих даљих дипломатских преговора о балканским пословима (Vinogradov, 1977, p. 119). Његов главни политички аргумент био је, да је Аустро–Угарска због свог географског положаја најдиректније погођена оним што се дешава у њеном суседству (Actenstücke, 1878, p. 98). У настојањима да Русију одврати од сарадње са западним силама и сачува водећу улогу у „Тројецарском савезу“ (Русија, Немачка и Аустро–Угарска, 1873–78) наилазио је гроф Андраши на неочекиване тешкоће. Праве намере бечког кабинета први је прозreo руски посланик на Порти генерал, гроф Николај П. Игњатјев (*Николай П. Игнатјевъ*) (1864–77). Штавише, сумњајући у тајне подухвате око Босанског вилајета, Игњатјев је даљу сарадњу са Аустро–Угарском сматрао штетном по државне интересе Русије (Stojanović, 1968², p. 37). У упутству барону Родићу 21. јула 1875. године Андраши је захтевао да се устаници обавесте, да бечка влада сматра како је тренутак за побуну крајње неповољан (Harris, 1969², p. 70). У настојању да спречи међународно мешање у побуњеној Херцеговини где је Аустро–Угарска имала посебан интерес, Андраши је побуну задњих дана јула 1875. означио искључиво унутрашњим питањем Турског царства, очекујући од Порте да на терену спроведе енергичну војну акцију (Harris, 1969², p. 70). Када је влада у Петрограду предложила средином јула 1875. да Андраши, Новиков и немачки амбасадор у Бечу, генерал, гроф Ханс Лотар фон Швајниц (*Hans Lothar von Schweinitz*) координишу заједничком акцијом усмереном на пацификацију побуњених области, одговор аустроугарског шефа дипломатије на овај руски предлог био је недвосмислен и јасан: „Могу пристати на било коју акцију која ће устаницима јасно дати до знања, да не очекују помоћ три силе“ (Burns, 1980, p. 119–120).

Турци су убиством фрањевачког надстојника у Ливну преплашили католичку хијерархију овог краја и присилили је на покорност. То је само допринело политичкој атмосфери у којој је мостарски бискуп фра Анђео Краљевић (1863–78) без веће тешкоће успео наговорити вернике да следе пример својих духовних старешина (Evans, 1876, p. 359–360). Он је у Габели, месту зачетка католичког устанка, већ крајем јула и почетком августа 1875. лично позивао на умирење побуњених католика и полагање оружја Турцима, само како не би пали под утицај српских устаника (Slovenski narod, 1875, p. 1; Hadžibegić, 1950, pp. 108–109; Teinović, 2019, p. 1084). Овај нагли политички заокрет верског поглавара католика у Херцеговини уочио је и у писму грофу Игњатјеву од 6. августа 1875. коментарисао представник руског конзулата у Сарајеву Модест М. Бакуњин (*Модест М. Бакунин*) (1875). Бискупова наредба за пацификацију својих побуњених верника, резултирала је тиме да се „заслепљени католици“, како их је назвао Бакуњин, тада дефинитивно одвоје од православних. Јонин је овај поступак католичких устаника приписао њиховој разочараности чињеницом, да борба коју су водили против турске власти започета под аустроугарским заставама, прераста у устанак под њима непрехватљивим слоганом „Слобода под кнезом Николом“ (Nikiforov,

2008, pp. 32; 53).

Новински извештач новосадске „Заставе” приметио је како је у устанку одједном нестало аустроугарских застава, а да су српски устаници добили барјаке из Србије. Дописник ових новина из Далмације преносио је почетком августа 1875. вести да Аустро–Угарска, поред чувања границе, „припрема нешто друго”. Њена влада, осим прикупљања војске, именовала је поштанске чиновнике за рат, ако за то буде потребе, понудивши свим лекарима добру плату, под условом да ступе у државну (војну) службу. Аустроугарске новине биле су први весници све агресивније антиустанничке, односно антисрпске политике бечког кабинета. Тако се почетком истог месеца у бечком „Моргенпосту” (*Die Morgen-Post*) појавио један новински напис, који је говорио о томе како би било добро када би Босански вилајет припао Аустро–Угарској, а Бугарска и Цариград царској Русији (Teinović, 2011, pp. 171; 179).

Ове вести свакако су имале везе са тајном посетом једног аустроугарског официра Задру првих дана августа 1875. године, који је гувернера Родића и генерала Стевана Јовановића упознао са одлукама бечког кабинета о предстојећој окупацији Херцеговине и Босне. Први задатак, постављен им, односи се на осигурање неутралности Црне Горе, обећањем проширења за никшићку област и земљиште на албанској страни до Мораче (Jakšić, 1955, p. 8), односно, за комадић приморја између Спича и Бара (Vukčević, 1950, p. 119). Родићу је политичком инструкцијом од 12. августа 1875. јасно стављено на знање да Аустро–Угарска не може прихватити решење којим би Србија и Црна Гора постале господари далматинског „залеђа” (нем. *hinterland*) (Stojanović, 1968², p. 32; Harris, 1969², p. 71), неопходног да би се прехранила сиромашна Далмација (Berić, 2000, p. 423). У позадини свега, о чему се могло само наслутити, била је одлука аустроугарског ратног министарства тајно послата десетак дана раније (1. август 1875.) барону Родићу, да настави са својим штабним студијама „припремним за евентуално неопходну инвазију” на Босански вилајет (Rupp, 1976³, pp. 6–7).

Притисак на устанак појачавао се свакодневно, а осим контроле над радом пансловенских комитета, заведено је и строго праћење кретања становништва између Далмације и Херцеговине (Teinović, 2011, p. 179). Паралелно са овим припремама дуж целе аустроугарско–турске границе у Херцеговини, докле се простирао устанак, постављен је средином августа 1875. јачи кордон уз наређење граничарима да се граница чува најстроже као и „да се стане на пут сваком активном учествовању аустроугарских поданика у устанку” (Harris, 1969², p. 70; Teinović, 2019, p. 1068). Херметичко затварање аустроугарске границе за побуњене херцеговачке Србе представљало је велико разочарење, тим пре, што су они, према речима савременика догађаја Бриџанца пастора Вилијема Дентона (*William Denton*), наивно „очекивали да се неко други (Србија, Русија?–Б. Т.) бори у њихово име” (Denton, 1876, p. 113). Аустроугарске пограничне власти почеле су тада са агресивним ометањем

рада далматинских Одбора за помагање устаницима. Задарски „Народни лист” (*Narodni list*) писао је у то време како „жандарски фирер“ Антон Чекада прогони у Вргорцу сваки израз симпатије према српским устаницима. Котарски поглавар у Котору, Никола Рендић објавио је средином августа 1875. проглас становништву своје области о апсолутној забрани преласка наоружаних особа преко границе у Херцеговину (Grabovac, 1977, pp. 141–142), док је пренос оружја преко границе од августа 1875. био готово немогућ (Grujić, 1956, p. 65).

Наредни корак у дезавуисању српског устанка у Херцеговини био је када је аустроугарски цар крајем августа 1875. од бана Мажуранића тражио да у Сабору Троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације спречава било какву расправу о устанку (Екмећић, 1973², p. 119). С друге стране, у исто то време, турска војска у Херцеговини без неких већих проблема набављала је храну од аустроугарских лифераната (Фајић, 1984, p. 182). Од тада, према речима академика Васе Чубриловића, углавном због немоћи да контролише устанак, па све до његовог краја, политика бечког кабинета сводила се на то да се криза у Херцеговини пушта да расте, да се побуна одржава у животу, а све са циљем постизања што повољнијег међународног положаја у што скороријој подели Турског царства (Ћубриловић, 1977, p. 20). Било је чак и покушаја да се српски устанички покрет у извесној мери контролише. Бечка влада радила је све да за своју завојевачку политику придобије и неке виђеније Србе у Херцеговини. Успех у овом конспиративном послу био је ограничен на двојицу вођа, неког Накићеновића и Јефту Гојковића (Grujić, 1956, p. 60). Такође, извесно је, да је Аустро–Угарска за своју политику задобила симпатије калуђера манастира Дужи Мелентија Перовића (Teinović, 2019, p. 1061), као и неких монаха манастира Добричева и Завале (Teinović, 2011, p. 170).

Нескривено аустроугарско помагање Турцима на гушењу српског устанка у Херцеговини августа и септембра 1875.

Турска борба против српских устаника у Херцеговини интензивирана је у августу 1875. године, у чему је значајног удела имала и Аустро–Угарска. Иако је званични став бечког кабинета био да не дозвољава Турцима улазак у луку Клек (код Неума), преко њеног морског канала, примећује се све веће попуштање у том смислу. Како се устанак ширио на већи број српских херцеговачких села, растао је и страх суседне Аустро–Угарске за губљењем контроле над устанком. Премда је молба валије Дервиш Ибрахим–паше (*Derviş İbrahim-Paşa*) (1874–75) далматинском гувернеру Родићу с почетка августа 1875. за употребом ове луке била службено одбијена (Teinović, 2019, p. 1067), неки очевици догађаја могли су да се увере у супротно. Стилман је посведочио како су преко Клека несметано пристизале свеже турске трупе, да би се затим пребацивале у Херцеговину у рат против српских устаника (Stillman, 1877, pp. 40–41). Турска војска се већ од средине августа 1875. без неких већих

забрана искрцавала у већем броју на Клеку (Teinović, 2019, p. 1072). Од тада је на Клеку стално био кампован одређени батаљон турске војске, док је у заливу увек било усидрено неколико турских војних пароброда (Stillman, 1877, p. 57). Званично, лично од грофа Андрашија добијена је дозвола за слободно коришћење аустроугарског морског прилаза до ове луке (Teinović, 2019, p. 1073). Андрашијево допуштање да се Турци слободно искрцавају на Клеку била је нека врста његове солидарности са њима, што је он, уосталом, барону Родићу и аустроугарском посланику на Порти грофу Ференцу Зичију (*Ferenc Zichy*) (1874–79) и признао (Vukčević, 1950, p. 120).

Пристаниште на рту у Суторини³ представљало је другу устаничку „рак рану“ и у њега су, као у луку Клек, паробродима пристизале свеже турске војне снаге, које су се даље пребацивале на херцеговачко ратиште (Petrović, 1965, p. 364; Teinović, 2011, p. 173–174). Српски херцеговачки устаници били су у сталној неизвесности око тога, да ли ће бечка влада допуштати турским трупама искрцавање у Суторини као што им је то дозвољавала у Клеку (Stillman, 1877, p. 33). Траса наступајуће политике бечког кабинета према српском устанку у Херцеговини постала је сасвим јасна, поготово када се почетком септембра 1875. у утицајном немачком листу „Национал Цајтунг“ (*National Zeitung*) појавила информација о томе како је аустроугарска војска била готово приморана војнички окупирати цели Босански вилајет и тиме обуставити даље ширење српског устаничког покрета на своје јужнословенске покрајине (Teinović, 2019, p. 1080). Руски посланик у Бечу Новиков јавио је 3. септембра 1875. свом шефу дипломатије барону Александру Г. Жоминију (*Александръ Г. Жомини*) (1875–78) како је устанак, који је био инспириран од католичких свештеника и вођен под аустроугарском заставом, коначно престао да буде католички од тренутка када су се они кукавички повукли, схвативши да ствари на терену не иду у њихову политичку корист (Nikiforov, 2008, p. 69).

Извештаји са терена говорили су у то време, како велики број пароброда натоварених турском војском и наоружањем скоро сваки дан пристиже у луку Клек и да се Аустро–Угари не држе тако тврдо неутралности, као што су стално понављали. Штавише, допуштали су Турцима да се и долином Неретве увлаче на устаничку територију (Teinović, 2011, p. 175). Дон Мусић, вођа католичке чете у Поповом пољу деловао је према инструкцијама добијеним из Беча. Када су српски устаници јаким ударом око Клека покушали спречити даље коришћење ове луке за искрцавање турске војске, борбе су завршене

³ Према Грујићевом опису, Суторина је равница, која се између два брда спушта у море и са чије се обе стране, као и на зачељу, простире аустроугарско земљиште. Тим положајем Суторина је била само са десне стране физички повезана са Херцеговином. Долазак турске војске морским путем био је немогућ, јер су Турци контролисали само морску обалу, али не и пристаниште, зато што је обала плитка. То је био главни разлог што су турски војници морали директно прелазити преко аустроугарске територије, што ова по међународном праву није смела да дозволи (Grujić, 1956, p. 62).

без успеха (Buconjić, 1911, pp. 124–125; Nakićenović, 1982, p. 218; Teinović, 2011, pp. 175–176). Као један од кључних разлога војног пораза сматрала се издаја устаничке чете херцеговачких католика, под командом поменутог дон Мусића (Grujić, 1956, pp. 165–166). После тога, Мусићева улога у устанку у Херцеговини постала је свима јасна. Она се половином септембра 1875. показала у најчистијем светлу када је, након позива валије Ибрахим–паше свим својим поданицима на лојалност (Teinović, 2019, p. 1105), дон Мусић у родном Равном „на цркву подигао турски барјак“. Овај његов поступак био је према исповести једног херцеговачког устаника Грујићу, јасан сигнал свим католичким свештеницима, да у црквама започну, како је навео „саветовати народ, да ни у чему не подпомажу Влаसे (тако нас православне зову) (Србе, Б. Т.) који су се дигли на оружје против својих господара“ (Grujić, 1956, pp. 223–224). У наредном периоду дон Мусић ће за месечну плату од 500 форинти представљати главног експонента аустроугарске завојевачке политике, од када је, према речима академика Милорада Екмечића „под маском легалности, почео у крилу устаничке акције радити на учвршћењу аустроугарског утицаја“ (Екмечић, 1997, pp. 188–189) у српској Херцеговини.

Закључна разматрања

Од тренутка када је устанак у Херцеговини попримио карактер српске политичке борбе за национално ослобођење од турске власти и уједињење са Кнежевином Србијом, влада у Бечу као главни подстрекач устанка својих штићеника католика, постала је кључни савезник Порте у његовом гушењу. Независно од Аустро–Угарске и католика у Херцеговини, њихове комшије Срби подигли су почетком јула 1875. устанак са циљем стицања аутономије и уједињења са српским кнежевинама Србијом и Црном Гором, потпуно супротно геополитичким интересима и плановима владе у Бечу. Доласком војводе Миће Љубидратића у Херцеговину српска национално–политичка идеја дефинитивно је преовладала у устанку, чиме је коначно прекинут сваки интерес Аустро–Угарске за успех антитурске војне акције. Заstraшујући своје вернике Србима и православљем, хрватске новине у служби бечког двора писале су о устанку у Херцеговини као о покрету за „обнову старе Србије“. Турска борба против српских устаника у Херцеговини појачана је почетком августа 1875. године, у чему је значајну улогу имао бечки кабинет. Свеже турске трупе несметано су стизале преко Клека и рта Суторина, а затим су пребачене у Херцеговину за рат против српских устаника. Пут надолазеће политике бечког кабинета према српском устанку у Херцеговини постао је сасвим јасан, посебно када се почетком септембра 1875. у официјелним немачким новинама појавила вест о томе како је аустроугарска војска принуђена да војно заузме цео Босански вилајет и тиме заустави даље српско ширење на своје јужнословенске покрајине. Вођа католичке чете у Поповом пољу, дон Иван Мусић, поступио је по упутствима добијеним из Беча, након

чега је свима постала јасна његова улога у устанку у Херцеговини. У наредном периоду дон Мусић ће представљати главног експонента аустроугарске освајачке политике у Херцеговини.

Литература

- Actenstücke. (1878). [Actenstücke aus den Correspondenzen des Kais. und Kön. Gemeinsamen Ministeriums des Äussern über orientalische Angelegenheiten (vom 16. Mai 1873 bis 31. Mai 1877.)] Der K. K. Hof- und Staatsdruckerei.
- Slovenski narod* (1875, August 8). br. 179/VIII, p. 1.
- Berić, D. (1995). Početak Hercegovačkog ustanka 1875. godine. *Zbornik za istoriju BiH*, 1, 203–235.
- Berić, D. (2000). *Srpsko pitanje i politika Austrougarske i Rusije 1848–1878*. Gutenbergova galaksija.
- Bucunjić, N. (1911). *Povijest ustanka u Hercegovini i boj kod Stoca*. Hrvatska dionička tiskarna.
- Burns, K. C. (1980). *The Balkan policy of count Gyula Andrassy*. [Doctoral dissertation manuscript]. University of Houston.
- Clark, L. E. (1878). *The races of European Turkey, their history, condition, and prospects in three parts*. Dodd, Mead & Company.
- Creasy, S. E. (1878). *History of the Ottoman Turks, from the beginning of their empire to the present time*. Richard Bentley and Son.
- Čubrilović, V. (1977). Istočna kriza 1875–1878. i njen značaj za međunarodne odnose koncem 19. i početkom 20. veka. U R. Petrović (Ed.) *Međunarodni naučni skup: Povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine* (Vol. I, pp. 15–30). ANU BiH.
- Daniel, A. H. (1872). *Handbuch der Geographie, Zweiter Theil, Die europäischen Länder außer Deutschland*. Dritte vielsach verbesserte Auflage. Fues's Verlag.
- Denton, W. (1876). *The Christians of Turkey, their condition under Mussulman rule*. Daldy, Isbister & Co.
- Ekmečić, M. (1973). *Ustanak u Bosni 1875–78*. Veselin Masleša.
- Ekmečić, M. (1997). Uloga don Ivana Musića u Hercegovačkom ustanku 1875–78. godine. U M. Ekmečić (Ed.) *Radovi iz istorije Bosne i Hercegovine XIX veka* (pp. 173–202). BIGZ.
- Evans, J. A. (1876). *Through Bosnia and the Herzegovina on foot during the insurrection, august and september 1875 with an historical review of Bosnia*. Longmans, Green, and Co.
- Fajić, Z. (1984). Husejin Bračković: Mala istorija događaja u Hercegovini, uvod i prevod s turskog Zejnil Fajić. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 34, 163–200.
- Gavrilovitch, M. (1909). Historical survey. In A. Stead (Ed.). *Servia by the Servians* (pp. 5–37). William Heinemann.
- Grabovac, J. (1977). Dalmacija prema ustanku Hercegovačko–bosanske raje. U R. Petrović (Ed.) *Međunarodni naučni skup: Povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine* (Vol. III, pp. 139–156). ANU BiH.
- Grabovac, J. (1991). *Dalmacija u oslobodilačkom pokretu hercegovačko–bosanske raje (1875–1878)*. Književni krug.
- Grujić, K. (1956). *Dnevnik iz Hercegovačkog ustanka (od 6 avgusta do 16 oktobra 1875 godine)*. Vojni muzej JNA.
- Gujić, K. (1937). Uloga Hrvata u Hercegovačkom ustanku. *Hrvatsko kolo*, XVIII, 179–197.
- Hadžibegić, H. (1950). Turski dokumenti o početku ustanka u Hercegovini i Bosni 1875 godine. *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, 1, 85–116.
- Harris, D. (1969). *A diplomatic history of the Balkan crisis of 1875–1878. The first year*. Archon Books.
- Jakšić, G. (1941). Hercegovački ustanak 1875 i Austro–Ugarska. *Politika*, 6, 7, 8. i 9 januar, p. 2.
- Jakšić, G. (1955). *Bosna i Hercegovina na Berlinskom kongresu (rasprava iz diplomatske istorije)*. Naučna knjiga.
- Kos, A. (2006). Mihajlo Ljubibratić–vođa Hercegovačkog ustanka. U D. Beriće (Ed.). *Nevesinjska puška. Zbornik radova sa naučnog skupa o ustanku u Hercegovini 1875–1878*. (pp. 55–78). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kostić, M. L. (1963). *Katolički Srbi, političko–istoriska rasprava*. Sveti Sava.
- Ković, M. (2007). *Dizraeli i Istočno pitanje*. CLIO.
- MacColl, M. (1896). *The Sultan and the Powers*. Longmans, Green, and Co.
- Morawitz, C. (1903). *Die Türkei im Spiegel ihrer Finanzen, Nach dem französischen Original "Les finances de la Turquie"*. Carl Heymann Verlag.
- Nakićenović, J. (1982). Hercegovinski odbor za 'stradajuće Hercegovce' 1875. *Boka*, 13–14, 211–238.
- Nikić, A. (1977). Hercegovački ustanak u svjetlu novih izvora. U R. Petrović (Ed.). *Međunarodni naučni skup: Povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine*. (Vol. II, pp. 315–332). ANU BiH.
- Nikiforov, V. K. (2008). *Rossija i vosstaniye v Bosnii i Gertsegovine 1875–1878*. Dokumenty. RAN, INDRİK.
- Perić, I. (1979). Politički portret Pera Čingrije. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta*, 12, 127–264.
- Petrović, R. (1959). Djelovanje Dubrovačkog odbora za poma-ganje hercegovačkih ustanika 1875–1878 godine. *Godišnjak*

- Istorijskog društva BiH, X*, 221–245.
- Petrović, R. (1965). Zabilješke dr Pera Čingrije o Hercegovačkom ustanku (1875–1878). *Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika BiH, IV–V*, 357–367.
- Puljić, I. (2004). *Hrvati katolici Donje Hercegovine i Istočna kriza–Hercegovački ustanak 1875–1878*. Državni arhiv.
- Rupp, H. G. (1976). *A wavering friendship: Russia and Austria 1876–1878*. Porcupine Press.
- Schewill, F. (1922). *The History of the Balkan peninsula, from the earliest times to the present day*. Harcourt, Brace and Company.
- Stillman, J. W. (1877). *Herzegovina and the late uprising: The causes of the latter and the remedies, from the notes and letters of a special correspondent*. Longmans, Green and Co.
- Stojanović, D. M. (1968). *The great powers and the Balkans 1875–1878*. The University Press.
- Sumner, H. B. (1962). *Russia and the Balkans 1870–1880*. Archon Books.
- Teinović, B. (2011). *Velike sile i ustanci u Bosni i Hercegovini tokom XIX vijeka*. [Neobjavljena magistarska teza]. Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci.
- Teinović, B. (2019). *Nacionalno–politički razvoj Bosne i Hercegovine u posljednjem vijeku turske vladavine (1800–1878)*. [Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci]. <http://eteze.unibl.org/application/showtheses?thesesId=121>
- Teinović, B. (2022). Austrougarske „zadnje namere“ u podizanju katolika na ustanak u Hercegovini leta 1875. *Politička revija*, 4, 65–87. <https://doi.org/10.22182/pr.7442022.3>
- Vinogradov, B. K. (1977). Rusko–avstrijskiye otnosheniya v svyazi s vosstaniyem v Bosnii i Gertsegovine. U R. Petrović (Ed.) *Međunarodni naučni skup: Povodom 100–godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine* (Vol. I., pp. 113–126). ANU BiH.
- Vukčević, M. (1950). *Crna Gora i Hercegovina uoči rata 1874–1876*. Narodna knjiga.

